

inleiding

2. Proces

Dit handboek biedt kaders voor de inrichting van de openbare ruimte, maar geen pasklare oplossingen. Voor het maken van de juiste afwegingen, ontwerpkeuzes en het goed uitwerken van die keuzes, is een helder en integraal werkproces noodzakelijk. Dit betekent dat alle disciplines die te maken hebben met de openbare ruimte – van beleid, ontwerp, realisatie tot beheer – betrokken moeten zijn bij het ontwerpproces. Bovendien moet objectieve kwaliteitstoetsing een plaats hebben in het proces.

2.1 (Her)ontwikkelingsproces van openbare ruimte

2.1.1 Wat wordt verstaan onder een project?

In de openbare ruimte vinden veel veranderingen plaats. Dat kunnen kleine aanpassings- of herstelwerkzaamheden tot grote reconstructies of geheel nieuwe aanleg zijn. Als we het in het onderstaande hebben over een project gaat het om grotere werkzaamheden waarbij functionele wijzigingen plaatsvinden.

2.1.2 Fases van het (her)ontwikkelpproces

Het ontwerpproces is een fase in het (her)ontwikkelingsproces van openbare ruimte. In dit totaalproces hebben naast het ontwerp ook de realisatie en het beheer een centrale rol. Ook kan er niet worden ontworpen zonder eerst eisen en uitgangspunten te hebben vastgelegd in een Programma van Eisen (PvE). Het is van belang het ontwerpen altijd te beschouwen in het kader van dit overkoepelende proces, omdat een ontwerp dat niet te realiseren is zoals ontworpen of niet te onderhouden is, zijn doel voorbij schiet. Integraliteit en samenwerking zijn daarom sleutelwoorden. In het (her)ontwikkelingsproces worden de volgende fasen onderscheiden:

1. Definitie

In de definitiefase wordt de opdracht helder geformuleerd en wordt het PvE opgesteld. Hierin worden de ruimtelijke, beheersmatige en financiële kaders en de projectbegrenzing bepaald. In deze fase moeten de eisen/wensen van de actoren in de omgeving (de eindgebruikers) ook al worden opgehaald, zodat er in de ontwerpfase rekening mee kan worden gehouden. De eisen in de handboeken KOR vormen het minimale PvE voor alle projecten. De gemeente kan op projectbasis aanvullende eisen stellen. Een project kan pas de volgende fase ingaan na goedkeuring van het PvE door de gemeente. In [paragraaf 2.2](#) wordt het proces van het komen tot een integraal PvE verder gespecificeerd.

2. Ontwerp

In de ontwerpfase wordt door een integraal projectteam van specialisten een ontwerp voor de openbare ruimte gemaakt in drie stappen – schetsontwerp (SO), voorlopig ontwerp (VO) en definitief ontwerp (DO) – en getoetst aan het PvE door het integrale projectteam. De Adviescommissie Kwaliteit Openbare Ruimte (AKOR) toetst aan het Ontwerphandboek KOR. In [paragraaf 2.3](#) wordt het te volgen ontwerpproces verder gespecificeerd.

3. Voorbereiding

Nadat het DO is vastgesteld gaat de voorbereidingsfase van start. Deze fase bestaat uit het voorbereiden van de uitvoering: het technisch uitwerken van het ontwerp in een bestek en tekeningen, ook wel technisch ontwerp genoemd. Ook in deze fase vindt integrale toetsing plaats (aan het PvE en het DO) zoals in de ontwerpfase.

4. Uitvoering

Na vaststelling van het bestek en tekeningen door het integrale projectteam kan de daadwerkelijke uitvoering van start gaan. Mocht er gedurende de uitvoering blijken dat een structureel onderdeel van het ontwerp toch niet kan worden uitgevoerd volgens plan, dan wordt het ontwerpteam betrokken bij het vinden van een oplossing. Het houden van goed toezicht, en het kennen van de ontwerpuitgangspunten door toezicht is van groot belang.

5. Overdracht

Het uitgevoerde werk wordt na een correcte oplevering in de overdrachtsfase overgedragen aan het cluster Ruimtelijk Kwaliteit om het op te nemen in het reguliere beheer.

6. Beheer

Na overdracht zorgen de clusters Wijken en Ruimtelijke Kwaliteit voor beheer en onderhoud.

2.1.3 Integraal projectteam

Vanwege de complexiteit van de openbare ruimte, gewenste participatie, tijdsdruk en een veelheid aan eisen

en uitgangspunten is het belangrijk om al in een vroeg stadium de verschillende disciplines m.b.t. de openbare ruimte te betrekken in de planvorming. In het algemeen geldt: een investering in de eerste fases verdient zich in latere fases terug. Gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte is een zeer belangrijke succesfactor. Bij een goed proces hebben alle betrokkenen (stedenbouwkundigen, beheerders, technici, bewoners etc.) hetzelfde eindresultaat voor ogen en voelen zich hiervoor gezamenlijk verantwoordelijk.

Samenstelling van het projectteam

Een integraal projectteam bestaat uit een mix van verschillende disciplines. Afhankelijk van de complexiteit van de opgave bestaat een projectteam (naast de organisatie/projectleiding) in ieder geval uit een samenstelling van de onderstaande expertises:

- Stedenbouw
- Landschap
- Beheer
- Verkeer/mobiliteit
- Techniek
- Kabels- en leidingen
- Ecologie/biodiversiteit, klimaatadaptatie
- Gezondheid, Bewegen/spelen
- (Sociale) Veiligheid
- Toegankelijkheid

2.2 Opstellen van een Programma van Eisen

Een goed begin is het halve werk en dat begint bij het definiëren van de opdracht. Het formuleren van een goede opdracht door de opdrachtgever is een voorwaarde voor het opstellen van een goed Programma van Eisen (PvE), het ontwerpproces en het uiteindelijke resultaat.

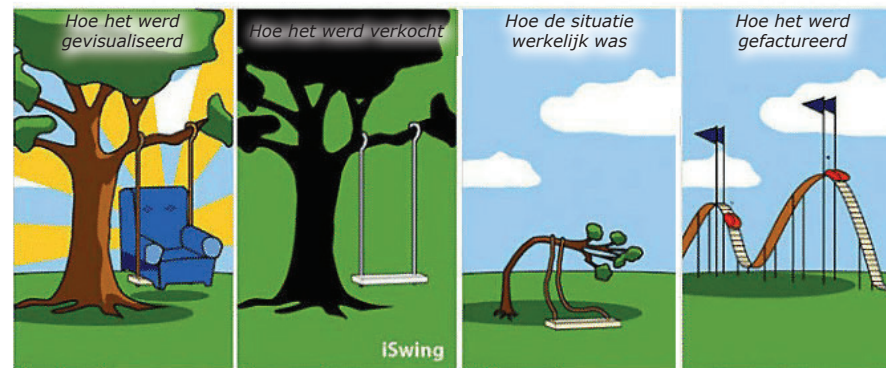
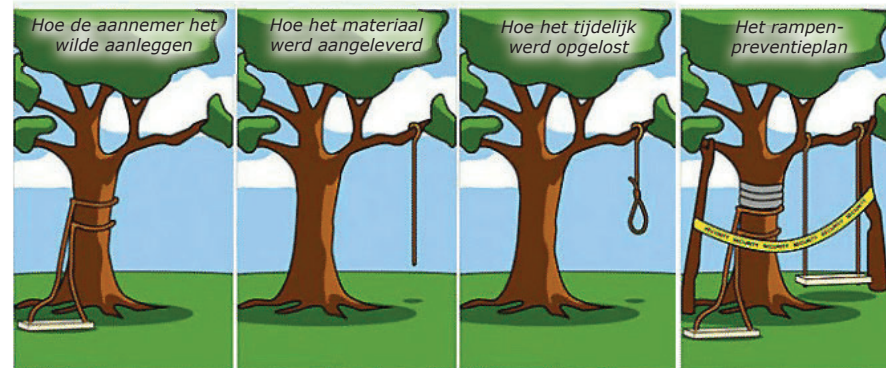
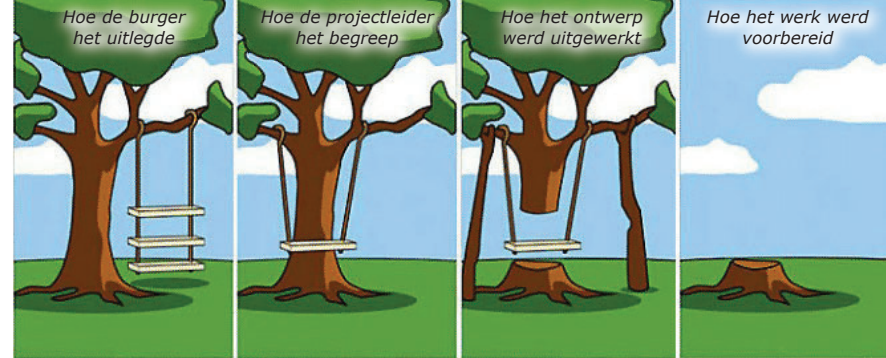
Na het formuleren van de opdracht kan een project van start gaan met het opstellen van een PvE. Dit zal in de meeste gevallen gebeuren door de gemeente(lijke projectgroep). In het PvE dient duidelijk verwoord te worden welke inhoudelijke eisen, randvoorwaarden en wensen er gesteld worden aan het uiteindelijke resultaat. Om tot een goed PvE te komen is het noodzakelijk dat er voldoende kennis aanwezig is over de opgave. Een eerste verkenning door middel van onderzoek en analyse geeft een inzicht in de (on)mogelijkheden van de opgave. Naast een historische, functionele en ruimtelijke analyse is het gewenst om een goed inzicht te hebben in de huidige situatie en de te verwachten ontwikkelingen (gezondheidscijfers, aanwezigheid maatschappelijke voorzieningen, leeftijdsopbouw bewoners, ecologie/biodiversiteit etc.).

Een PvE bevat eisen en randvoorwaarden waaraan het ontwerp moet voldoen. De opgave, doelen en ambities zijn helder verwoord, geprioriteerd, en daar waar mogelijk normatief-toetsbaar gemaakt. Daarnaast staan in het PvE ook (functionele/gebruikers) wensen die in het ontwerp meegenomen kunnen worden en de beperkingen (wat kan niet). Deze "eisen en wensen" worden zo compleet mogelijk opgesteld en hebben veelal betrekking op functionele aspecten, technische zaken, beheermogelijkheden en onderwerpen die worden bepaald door de omgeving/gebruikers. In enkele gevallen wordt ook het beschikbare budget vermeld in het PvE. Een goed PvE kent een duidelijke omschrijving van de gewenste resultaten, een duidelijke afbakening van het plangebied en geeft tegelijkertijd ruimte aan innovatie en creativiteit.

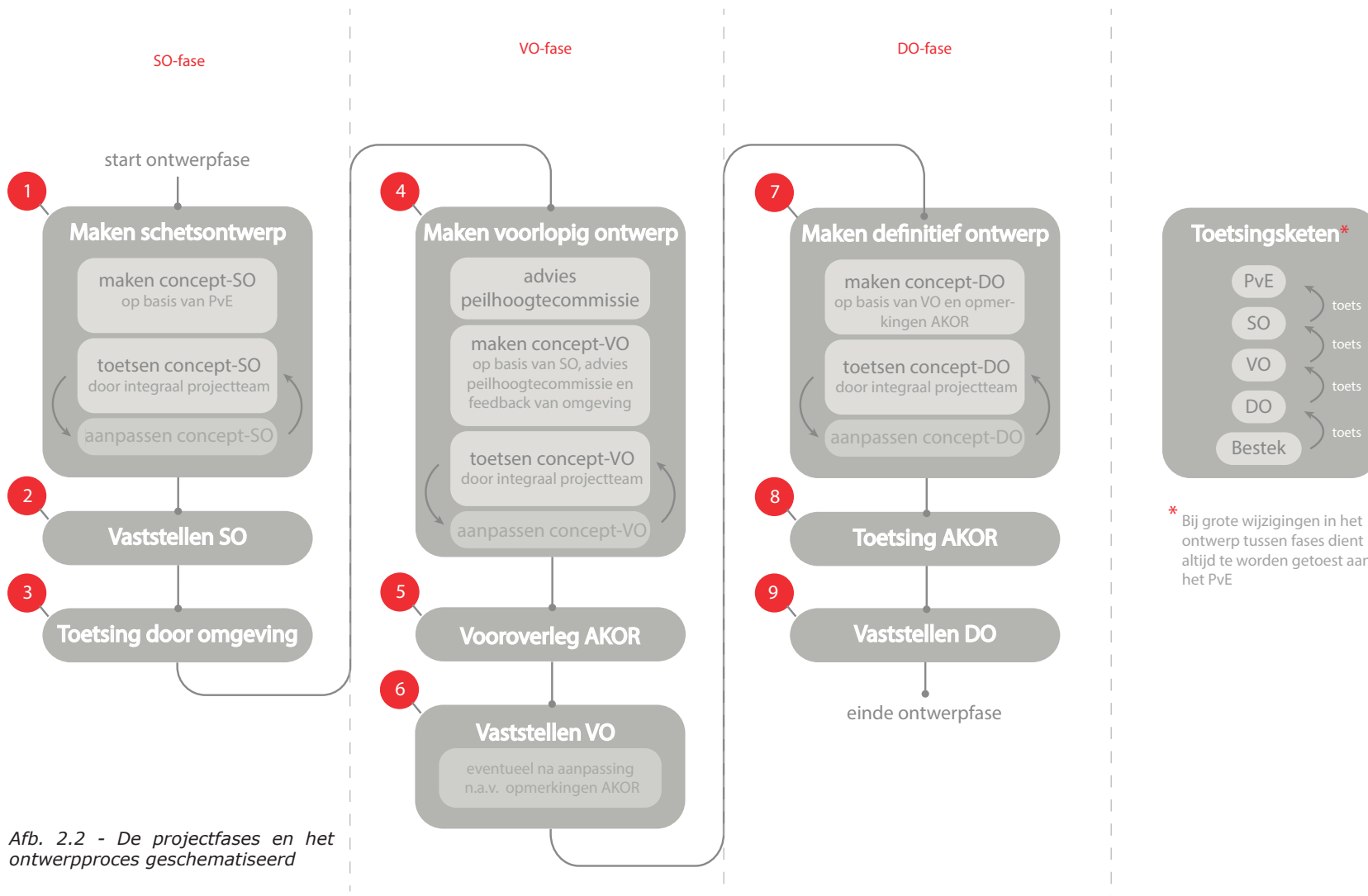
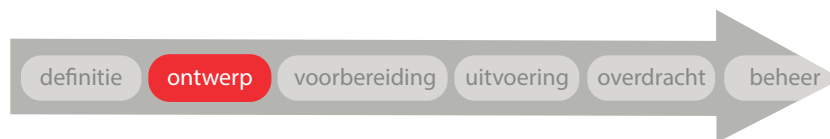

Om tot een goed PvE te komen is het van belang dat de opgave integraal wordt benaderd. In een vroegtijdig stadium moeten de verschillende actoren als bewoners, ondernemers en gebruikers worden betrokken. Door het elkaar bevragen en een discussie worden de doelen, eisen, wensen en prioriteiten steeds duidelijker. Door het tijdig signaleren van strijdigheden zullen keuzes moeten worden gemaakt wat wel, en wat niet in het PvE komt te staan.

Na het opstellen van het PvE is het wenselijk deze vast te laten stellen door de opdrachtgever, stuurgroep en/of projectgroep, zodat er voor iedereen een helder vertrekpunt ligt. De verschillende fasen van het ontwerp zullen ook getoetst moeten worden aan het PvE. Voldoet het ontwerp? Zijn nieuwe vragen en/of inzichten ontstaan? Conflicten geconstateerd? Is de wetgeving veranderd? Etc. Soms is het nodig om het PvE dan bij te stellen en opnieuw te laten vaststellen.

Afb. 2.1 - Waarom een helder proces en PvE belangrijk zijn.

* Bij grote wijzigingen in het ontwerp tussen fases dient altijd te worden getoetst aan het PvE

Afb. 2.2 - De projectfases en het ontwerpproces geschematiseerd

2.3 Het ontwerpproces

In Dordrecht worden in het ontwerpproces drie fasen onderscheiden; de schetsontwerp- (SO), voorlopig-ontwerp- (VO) en definitief-ontwerpfase (DO). Afbeelding 2.2 geeft een schematisch overzicht van het proces en de te doorlopen stappen. In iedere fase wordt het ontwerp door het integrale projectteam getoetst aan de voorliggende fase. In het geval dat er grote wijzigingen aan een ontwerp plaatsvinden dient er opnieuw te worden getoetst aan de eisen van het PvE. Daarnaast vindt er ook een toetsing plaats door de AKOR in de VO en DO-fase. Pas na een akkoord kan iedere fase worden afgesloten door het vaststellen van het ontwerp in een integraal projectteamoverleg.

2.3.1 Definiëring van de ontwerpfasen

Een ontwerp begint met een eerste schets die gedurende het ontwerpproces in iedere fase steeds verder wordt uitgewerkt en gedetailleerd. Maar wat wordt precies verstaan onder een SO, VO en DO? In Dordrecht worden de ontwerpfasen als volgt gedefinieerd:

SO

In deze fase worden de eerste ideeën over het ontwerp van de openbare ruimte ontwikkeld. Het programma van eisen, gecombineerd met de omgevingsfactoren van de situatie (mogelijkheden en beperkingen) en de wensen/eisen van de actoren in de omgeving worden omgezet naar één of meerdere conceptschetsen (variantenstudies, schetsmatige plankaart, profielen). De hoofdstructuur, typologie, functionele indeling en verschijningsvorm van de ruimte is in hoofdlijn afleesbaar. Aan de hand van bv. themakaarten (groen, water, mobiliteit, hoogten e.d.) wordt het ontwerp uitgelegd. Met referentiebeelden wordt een indruk gegeven van de sfeer en identiteit. Op basis van de schetsen wordt een eerste inzicht gegeven in de beheersmatige aspecten. Door middel van schetsen, plattegronden, profielen en referentiebeelden moet het concept goed overdraagbaar zijn. De toegepaste schaal is afhankelijk van de grootte van het

project.

VO

In het voorlopig ontwerp is de ruimtelijke en functionele indeling van de openbare ruimte bepaald. De uitwerking van het programma van eisen is in een inrichtingsplan goed te herleiden. Het ontwerp geeft een globale voorstelling van het uiteindelijke beeld in o.a. ontwerpprincipes, profielen met afstemming tussen de boven- en ondergrond, principeoplossingen, mogelijke locaties van nutsgebouwen, plattegronden, visualisaties en eventueel 3D-beelden. Er ligt een duidelijk beeld ten aanzien van het materiaalgebruik, afwatering, hoogtematen, verlichting en een eerste aanzet voor detaillering en straatmeubilair. Op een aantal onderdelen kunnen er alternatieven worden ontwikkeld. Op basis van de tekeningen kan een globale kostenberekening worden gemaakt en op welke wijze de openbare ruimte goed beheerd kan worden. Uiterlijk in deze fase dient een maatvast CAD-tekening (.dgn of .dwg) te worden gemaakt. Het voorlopig ontwerp moet worden voorzien van goede visualisaties t.b.v. presentaties en overdracht. Alle tekeningen dienen als CAD-bestanden te worden aangeleverd (bij voorkeur ook in 3D).

DO

In het definitief ontwerp ontstaat een volledig en gedetailleerd beeld van het project; zowel van het ruimtelijke concept als de technische en financiële haalbaarheid. De verschijningsvorm, maatvoering, hoogteverloop incl. afwatering, materialisering, beplanting, verlichtingsplan en toe te passen straatmeubilair zijn vastgelegd in één of meerdere plankaarten en profielen. In een aantal principedetails wordt aangegeven op welke wijze bijzondere aansluitingen/oplossingen worden vormgegeven. Op basis van het DO kunnen bestekken, uitvoeringstekeningen en een definitieve kostenraming worden gemaakt. Het definitief ontwerp bestaat ten minste uit een inrichtingsplan, deelsuitwerkingen, profielen, bestratingsdetails/ details aansluitingen, oplossing waterhuishouding, verlichtingsplan, materiaalbeschrijving

en keuze straatmeubilair, beplantingsplan en detaillering bijzondere oplossingen.

2.3.2 Participatie

De gemeente ondersteunt initiatieven van bewoners, ondernemers en andere belanghebbenden in de openbare ruimte. Met participatie en burgerinitiatieven geven we ruimte aan bewoners om eigenaarschap te nemen over hun omgeving. Door een zo vroeg mogelijke samenwerking worden bewoners (en/of andere partijen in de stad) meer betrokken, en krijgen een gezamenlijke verantwoordelijkheid over de openbare ruimte in hun omgeving. Door bewonersparticipatie vergroten we de sociale samenhang in straten, buurten en wijken. Mensen helpen elkaar en houden een oogje in het zeil. Dit draagt zowel bij aan de veilige, leefbare stad als aan een zorgzame stad.

Initiatieven zijn er in vele verschillende vormen, van meebeslissen tot meedoen, van klein tot groot, vanuit eigen initiatief of als participant in gemeentelijk proces. Bewonersparticipatie en burgerinitiatieven kunnen in de gehele stad plaatsvinden. Belangrijke succesfactoren zijn het draagvlak in de straat, buurt of wijk en de toegevoegde waarde op het gebied van bijvoorbeeld duurzaamheid, milieu, biodiversiteit, gezondheid en welzijn, verminderen van eenzaamheid, etc.

Er is geen vast recept voor alle initiatieven, het gaat vaak om het leveren van maatwerk. Als basis wordt dit handboek gebruikt als richtinggevend toetsingskader. De rol vanuit de gemeente is, naast het inzicht en kaders geven van kosten en beheeraspecten, voornamelijk het bewaken van integraliteit en samenhang. Dat speelt bv. een grote rol bij de bijzondere plekken en hoofdstructuren van de stad (samenhang/identiteit en herkenbaarheid) terwijl er in directe woonomgeving vaak meer ruimte ligt voor verbijzonderingen.

2.2.3 Ontwikkeling door derden

In de meeste gevallen zal de openbare ruimte worden (her)ontwikkeld door de gemeente. Het is echter ook mogelijk dat een derde partij openbare ruimte ontwikkelt en overdraagt aan de gemeente. In dat geval heeft de gemeente slechts een kaderstellende en toetsende rol, maar is het te doorlopen proces verder gelijk.

In het kort ziet het ontwerpproces er dan als volgt uit: de gemeente stelt een PvE op voor de te ontwikkelen openbare ruimte. Op basis van dit PvE kan de initiatiefnemer zelf een ontwerp voor de openbare ruimte maken. De ontwerpen die worden gemaakt zullen door de gemeente op dezelfde manier worden getoetst als een eigen ontwikkeling. Dit betekent dus dat SO, VO en DO aan de gemeente moet worden voorgelegd ter goedkeuring alvorens de volgende fase kan worden gestart. Uiteraard geldt dit ook voor de voorbereidingsfase (bestek en tekeningen).

